

Achtergrond SMGI Collectie

In deze digitale catalogus zijn samenvattingen van 1190 interviewsessies met 724 mensen opgenomen. Ze vormen de toegang tot een unieke Nederlandse oral history collectie over 'het einde van de koloniale Nederlandse aanwezigheid in Azië'. Grofweg over de jaren dertig, veertig, vijftig en zestig. Het oral history project werd mogelijk gemaakt door financiële ondersteuning van het [Historical Research Program Japan](#) and the Netherlands, de [Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen \(KNAW\)](#) en de Stichting Fondsenwerving Militaire Oorlogs- en Dienstslachtoffers en Aanverwante Doeleinden (SFMO). Het oral history project werd uitgevoerd door de Stichting Mondelinge Geschiedenis Indonesië, die speciaal voor dat doel werd opgericht. De brede steun voor het project kwam tot uitdrukking in het aantal wetenschappers dat vanuit verschillende universiteiten en onderzoeksinstituten hun bijdrage aan het project hebben geleverd door als bestuurslid of adviseur op te treden (zie voor een overzicht onder deze inleiding). Al tijdens de uitvoering van het project werden de interviews successievelijk in beheer gegeven van de Afdeling Speciale Collecties van het Koninklijk Instituut voor Land-, Taal en Volkenkunde (KITLV). De collectie kon zo reeds in een vroeg stadium door onderzoekers gebruikt worden. Sinds de afronding van het project in mei 2001 is de gehele collectie bij het KITLV raadpleegbaar.

In deze toelichting gaan we in op enkele zaken die voor gebruikers van belang zijn. Om te beginnen op de achtergronden en opbouw van het project. Vervolgens gaan we in op de representativiteit van het project en het unieke karakter van mondelinge geschiedenis. Ten slotte in deze inleiding aandacht voor de interviews en de ontsluiting.

Waarom een Oral History Project?

In 1994/1995 nam een aantal wetenschappers die zich op Indonesië richtten het initiatief tot het oral history project. De groep historici en antropologen rond prof.dr Heather Sutherland wilde de verhalen en ervaringen van mensen die de turbulente laatkoloniale en vroeg-postkoloniale tijd hadden meegemaakt vastleggen voordat het te laat was. Het aantal mensen dat nog uit eerste hand over die tijd kon vertellen nam af naarmate de jaren vorderden. Door de verhalen van deze mensen vast te leggen zouden de hiaten in onze kennis kunnen worden gevuld, misschien zelfs hiaten die pas in de toekomst zouden blijken. Bovendien zou met de interviewopnames de geschiedenis op een aansprekende manier, verteld door de eerst betrokkenen, bewaard blijven.

De keuze was om niet een onderzoeksproject op te zetten maar te concentreren op het verzamelen van de verhalen van mensen vanuit archiveringsoogpunt. Als basis dus voor toekomstig onderzoek.

Binnen de Nederlandse context was dit een tamelijk uniek project. Naast wat kleinere oral history projecten was alleen vanuit Nijmegen sinds 1978 een grootschalig oral history project over de geschiedenis van de missie uitgevoerd (Katholiek Documentatie Centrum). In dat opzicht liep Nederland achter bij landen als Indonesië, Australië,

Verenigde Staten, Singapore etc. De meeste projecten in Nederland waarbij oral history wordt gebruikt zijn onderzoeksprojecten.

Het project

Hoewel het niet om een onderzoek ging lag er wel degelijk een vraag ten grondslag aan het project. Deze was: hoe was het leven, in brede zin, in de laatste periode van het Nederlands kolonialisme en de eerste jaren van de Indonesische onafhankelijkheid? Feitelijk was dat een metavraag die moest worden geoperationaliseerd op basis van de radicale veranderingen die die periode tekenden. Vanuit het perspectief van de oude koloniale macht, het betrof een Nederlands project, levert dat grofweg de volgende sequentie van veranderingen en 'typeringen' op.

Tot 1940 was sprake een koloniale samenleving waarin ontluikende nationalistische aspiraties van de gekoloniseerde bevolking niet door de machthebbers werden gezien. Het vaderland werd in die tijd bedreigd met oorlog en de kolonie ondervond zelf in toenemende mate een oorlogsdreiging vanuit Japan. Mei 1940 werd de kolonie van het vaderland afgesneden toen Duitsland Nederland bezette. De dreiging van een Japanse inval nam toe, en in Nederlands Indië werden voorbereidingen voor de strijd getroffen. De inval kwam uiteindelijk in de eerste maanden van 1942. De bezetting duurde tot de Japanse capitulatie in 1945. Tijdens de bezetting werden steeds meer Nederlanders en Indo-europeanen door de Japanners geïnterneerd. Veel Nederlandse en Indo-europese mannen waren al in het begin van de bezetting in krijgsgevangenschap beland. De capitulatie van Japan en de proclamatie van de Republiek Indonesië, twee dagen later op 17 augustus 1945, markeerden het begin van een Nederlands-Indonesisch conflict. De eerste maanden na de proclamatie worden vanuit het Nederlands perspectief wel de 'Bersiap' genoemd, verwijzend naar de kreet 'Bersiap' (maak je klaar) van de Indonesische jongeren die Nederlanders en Indo-europeanen aanvielen. Tussen 1945 en 1949 werden meer dan 100.000 militairen vanuit Nederland naar Nederlands-Indië gezonden om de Nederlandse belangen te verdedigen. Het conflict eindigde gedeeltelijk in december 1949 met de soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië. Gedeeltelijk omdat een dispuut bleef bestaan over Nederlands-Nieuw-Guinea. Nederland hield dat deel van de kolonie buiten de dekolonisatie, terwijl Indonesië het zag als een rechtmatig deel van haar grondgebied. De Nieuw-Guinea kwestie beïnvloedde de houding van Indonesiërs ten opzichte van Nederlanders en Nederlandse bedrijven in de jaren vijftig. Een anti-Nederlandse stemming deed veel Indo-europeanen alsnog voor vertrek naar Nederland kiezen en met de nationalisatie van Nederlandse bedrijven in 1957/1958 werd de Nederlandse aanwezigheid in Azië tot Nieuw-Guinea beperkt. Na dreiging van gewapende confrontaties in het begin van de jaren zestig en internationale druk werd Nieuw-Guinea in 1962 overgedragen aan de Verenigde Naties (UNTEA). Toen die Nieuw-Guinea op haar beurt in 1963 aan Indonesië overdroeg was de Nederlandse koloniale aanwezigheid in Azië al één jaar definitief achter de rug.

Bovenstaande 'outline' van veranderingen fungeerde niet als een hypothese of richtsnoer voor de opbouw van de interviewcollectie. Het fungeerde wel als uiterst grove historische landkaart om te voorkomen dat de collectie onberedeneerd opgebouwd werd. Bovendien werkte het als explicitering van het Nederlandse historisch perspectief dat op de achtergrond in de hoofden van de te interviewen personen zou meespelen. De actieradius van het project omsloot namelijk iedereen die toen in Nederlands-Indië, Indonesië of

Nieuw-Guinea heeft gewoond en eind jaren negentig in Nederland of op bereisbare afstand van Nederland (België) woonde. Die beperkte actieradius bepaalt tegelijk de grenzen van de collectie: het zijn niet de verhalen van hen die naar Amerika, Australië of bijvoorbeeld Nieuw-Zeeland vertrokken, ook niet van diegenen die in Indonesië zijn blijven wonen. Er zijn weliswaar enkele interviews in Indonesië afgenomen, dat aantal is echter te klein om een substantieel gewicht in de schaal te leggen. Binnen het bereik van het project (Nederland en België) is gezocht naar een zo gevarieerd mogelijke populatie: 'volbloed' Nederlanders (de zogenaamde Totok Belanda), Indo-europeanen, Chinezen, Molukkers, Menadonezen, Belanda Hitam, Javanen etc.

Representativiteit

Een terugkerende vraag bij wetenschappelijke activiteiten is die naar representativiteit. Representativiteit in de zin van een verantwoorde evenredige kwantitatieve weergave van de groep mensen die uit de kolonie naar Nederland zijn gekomen, was bij voorbaat onmogelijk. Om de eenvoudige reden dat het project ongeveer een halve eeuw na de dekolonisatie werd uitgevoerd en dus veel mensen die toen al een hogere leeftijd en de daarbij horende specifieke verantwoordelijkheden hadden, niet meer leefden. Anders gezegd hebben we de opa's en oma's van toen, maar ook de senioren uit het bedrijfsleven niet meer kunnen interviewen.

Het is ook nog maar de vraag of zo een statistische representativiteit voor een oral history project als deze gewenst is. Het is namelijk zeer de vraag wat de meerwaarde van een dergelijke statistische representativiteit is. Gekozen is om de keuze van informanten te laten leiden door de lacunes in bestaande archieven en kennis. Een eerste prioritering op basis van vooronderzoek leidde tot drie categorieën informanten. Ten eerste mensen die tijdens de Japanse bezetting buiten de interneringskampen zijn gebleven, ten tweede militairen, politie en veiligheidsdiensten en ten derde mensen die over het bedrijfsleven en arbeidsrelaties konden vertellen.

Uitgaande van die categorieën was er voldoende ruimte om te streven naar een 'kwalitatieve representativiteit'. Dat wil zeggen dat zowel de directeur als de secretaresse en de mensen op de werkvloer werden geïnterviewd. Of zowel de dienstplichtige soldaat als de echtgenote van de KNIL-officier.

Gedurende de looptijd van het project is een groot aantal mensen betrokken geweest bij de sturing en het maken van inhoudelijke keuzes. Drie tot vier keer per jaar kwamen de interviewers en coördinatoren bij elkaar met, in wisselende samenstelling, bestuursleden en externe adviseurs om de voortgang te evalueren en te reflecteren op de reeds gehouden interviews. Dit waren cruciale bijeenkomsten omdat daar nieuwe nuances in interviews werden besproken en lijnen uitgezet voor de verdere opbouw van de collectie. Deze evaluatie en reflectiebijeenkomsten resulteerden enkele keren in het definiëren van nieuwe subdoelgroepen en het starten van campagnes om met kandidaten uit deze groepen in contact te komen.

Levensgeschiedenissen

Mondelinge geschiedenis is een 'levende' vorm van geschiedschrijving. Het interview, de uiteindelijke bron voor verder onderzoek, is het resultaat van de interactie tussen interviewer en geïnterviewde. In het project werd gewerkt met een kern van tien interviewers met verschillende disciplineaire achtergronden (antropologen, historici,

psychologen en een andragoloog). Al deze achtergrondverschillen (inclusief leeftijd en sekse) opgeteld bij de verschillende achtergronden van de geïnterviewden zorgden voor een zeer breed spectrum van nuances en verhaallijnen in de interviews. Dankzij de diversiteit van het interviewteam is de collectie niet monolithisch opgebouwd. Veel is geschreven over de rol en functie van het geheugen bij mondelinge geschiedenis. Om het geheugen zoveel mogelijk te stimuleren en nieuwe herinneringslagen aan te boren was het uitgangspunt tijdens het interviewen zo dicht mogelijk bij de eigen waarneming van de geïnterviewden te blijven. Dat had tevens als voordeel dat de interviews niet beperkt bleven tot de zogenaamde 'versteende verhalen' of algemene reflecties. In de praktijk bleek dat de interviews zo ook minder gekleurd werden door politieke correctheid. Een invalshoek was ook dat de ervaringen van de geïnterviewden de agenda voor de interviews bepaalden. De interviews waren dus geen gestandaardiseerde vraag- en antwoordsessies maar hadden het karakter van lifestories. Interviews vinden nooit geïsoleerd plaats. Thema's en nadrukken in de verhalen worden beïnvloed door gebeurtenissen in de omgeving van de geïnterviewden. Belangrijke gebeurtenissen waarvan geïnterviewden zeiden dat die hen aangrepen en herinnerden aan de tijd in Azië waren de volgende. Het bezoek van het Japanse keizerlijk paar in mei 2000. Televisiebeelden van een vuurwerkcramp in Enschede in dezelfde tijd waarbij een woonwijk werd vernietigd en beelden van het bloedige conflict op de Molukken maakten herinneringen aan met name de Bersiap levendig. In 1999 werd een grootschalig nationaal onderzoek naar de opvang van repatrianten uit Nederlands-Indië opgezet en tegelijkertijd vonden discussies en besprekingen plaats over een materiële vergoeding voor de slachtoffers van de Japanse bezetting. Beide laatste gebeurtenissen leidden tot bitterheid over de manier waarop men door de Nederlandse overheid was behandeld voor en na de komst naar Nederland. Militairen die tijdens 1945 en 1949 naar Indonesië waren gezonden, tenslotte, voelden zich door de Nederlandse overheid in de steek gelaten toen een discussie ontstond over het eventueel aanbieden van verontschuldiging voor de militaire acties aan de Indonesische regering. De vroegere militairen meenden opnieuw de zwarte piet toegespeeld te krijgen.

De interviews en ontsluiting

Zoals gezegd, werden op basis van evaluatie en reflectie lijnen voor de opbouw van de collectie uitgezet. Mensen die zich bereid toonden te worden geïnterviewd werd gevraagd om achtergrondinformatie over hun verblijf in Azië te geven. Deze informatie diende om de respondenten te selecteren. Dit was de verantwoordelijkheid van de coördinator. Helaas konden niet alle mensen die daartoe bereid waren ook geïnterviewd worden. Na een persoonlijk telefonisch contact met de te interviewen personen, zocht de coördinator naar de meest geschikte interviewer. Als er de mogelijkheid was om meer familieleden of echtparen te interviewen werd daar vaak toe besloten omdat daardoor over dezelfde gebeurtenissen vanuit verschillende perspectieven verteld werd. In dergelijke gevallen werden de interviews bijna altijd door dezelfde interviewer gehouden. De interviewers kregen ter voorbereiding van hun interviews de beschikking over dezelfde informatie als de coördinator. Soms werd ter voorbereiding van de interviews nog extra literatuur bekeken of was er contact met een adviseur of bestuurslid. Interviewers besloten zelf of ze iemand een tweede keer wilden interviewen; over meer dan twee sessies werd overleg

gevoerd met de coördinator. Alle interviews werden in mono opgenomen op minidisks (120-160 minuten) met Sony MZ-R30 opname apparatuur. Daarbij werden twee clipmicrofoons (ECM T140) gebruikt zodat zowel de stem van de geïnterviewde als van de interviewer werd opgenomen.

De opnames werden niet geredigeerd. Wel werden om de circa 10 minuten trackmarkeringen aangebracht. De interviewopnames lijken daardoor te bestaan uit stukjes van 10 minuten.

Ter ontsluiting van de interviews schreven de interviewers per interviewsessie samenvattingen waarbij ze de chronologie van het interview vasthielden. Als iemand zowel in het begin als aan het einde over zijn/haar jeugd vertelt komt dit zowel aan het begin als het einde van de samenvatting aan de orde. In de samenvattingen wordt aangegeven op welk punt een nieuwe track begint. Naast de samenvattingen zijn van alle geïnterviewden enkele biografische gegevens opgenomen. Geslacht, plaats en datum van geboorte en waar men wanneer in Indonesië woonde of werkte. Enkele biografische gegevens van familieleden, eventueel ook die van de partner, zijn geregistreerd zodat verbanden gelegd kunnen worden naar andere databestanden en iets meer over de sociaal-economische achtergrond van de geïnterviewde bekend is. De gegevens van alle interviews zijn in deze digitale catalogus opgenomen. Alleen de achtergrond gegevens van familieleden zijn om privacy redenen niet in deze digitale catalogus opgenomen. Deze gegevens kunnen alleen op de leeszaal van de Afdeling Speciale Collecties worden geraadpleegd.

Uitgangspunt bij het schrijven van de samenvattingen was om zo dicht mogelijk bij het interview te blijven. Vervolgens wilden we de samenvattingen niet aan een te streng redactieregime onderwerpen om te voorkomen dat ze alsnog verder van het interview af kwamen te staan. Samenvattingen zijn, evenals transcripties, immers als 'vertalingen' van het gesproken woord. Het gevolg van deze keuzes is dat de schrijfstijl in de samenvattingen varieert. Om te beginnen vanwege verschillen in de schrijfstijl van interviewers. En ten tweede omdat de vertelstijl van de respondenten de formuleringen en mate van details in de samenvattingen sterk beïnvloedde.

Er is voor gekozen om de 'oude Indonesische spelling' aan te houden en de geografische namen te gebruiken zoals die in de Atlas van Tropisch Nederland van 1938 zijn vermeld. Deze keuze werd gemaakt omdat de 'oude spelling' in het Nederlands sterker associaties met de koloniale tijd oproept dan de moderne Indonesische spelling.

Fridus Steijlen

Bestuursleden:

- Prof.dr H.A. Sutherland (Vrije Universiteit), voorzitter
- Dr G.J. Knaap (Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde), secretaris tot februari 2002 en bestuurslid
- Dr J.Th. Lindblad (Universiteit Leiden), penningmeester

- Dr C. Touwen-Bouwsma (Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie), dagelijks-bestuurslid en vice-voorzitter
- Prof.dr C. van Dijk (Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde), bestuurslid vanaf 1 juni 1999
- Drs M. Djajadiningrat-Nieuwenhuis (Forum Nederland-Indonesië), dagelijks bestuurslid tot 13 februari 1998 en bestuurslid tot 25 september 1998
- Prof.dr P.M.H. Groen (Instituut voor Militaire Geschiedenis Koninklijke Landmacht), bestuurslid
- Prof.dr V.H.J. Houben (Universiteit Leiden), bestuurslid tot 28 augustus 1997
- Dr E.B. Locher-Scholten (Universiteit Utrecht), bestuurslid
- Dr J.A. de Moor (Instituut voor Militaire Geschiedenis Koninklijke Landmacht), bestuurslid vanaf 16 december 1998
- Dr P. Post (Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie), bestuurslid
- Dr R. Raben (Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie), bestuurslid vanaf 1 juni 1999
- Drs L.E.G. Schwidder (Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis), bestuurslid
- Prof.dr H.G.C. Schulte Nordholt (Universiteit van Amsterdam), bestuurslid
- Dr G.I.J. Steijlen (Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde), secretaris en bestuurslid vanaf januari 2002

Coördinatie

- Dr Fridus Steijlen (antropoloog), coördinator
- Drs Hilga Prins (antropoloog), assistent-coördinator

Interviewers

• Dr Freddy Begemann	andragoog
• Drs Theo Boiten	historicus
• Drs Fransje Brinkgreve	antropoloog
• Drs Eveline Buchheim vanaf 1999	antropoloog
• Drs Carin van Empel	historicus
• Dr Christiaan Heersink tot medio 1998	historicus
• Drs Wendy Janssen tot medio 2000	socioloog
• Drs Hilga Prins	antropoloog
• Drs Florian Linck	antropoloog
• Dr Nadet Somers	antropoloog
• Drs Ageeth van der Veen	historicus

Additionele interviews

• Drs Sita van Bemmelen	historicus
• Drs Dirk Buiskool	historicus
• Drs Jan Cornelissen	historicus

Commissie van aanbeveling

- Drs W.J. Deetman
- Drs M. Djajadiningrat-Nieuwenhuis, vanaf 25 september 1998
- Generaal b.d. G.L.J. Huyser
- Prof.dr P.W. Klein
- Prof.dr J.W. Schoorl

Adviseurs

- Drs M. Elands (Veteraneninstituut)
- Dr U. Bosma (Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis)
- Dr F. Colombijn (Universiteit Leiden)
- Dr H. Meijer (Universiteit Utrecht)
- Dr J. Touwen (Universiteit Leiden)

Facilitaire ondersteuning penvoerder KITLV

- Dhr A.T. van der Mark (administrateur-beheerder Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde)
- Dhr M.A. Gravekamp (boekhouder Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde)
- Dhr J.A.G.M. van Rosmalen (medewerker Afdeling Speciale Collecties Koninklijk Instituut voor Taal-, land- en Volkenkunde)